

МИРЗОҲИД МИРЗАРАҲИМОВ

НУРАФШОН ОЛАМ

ҲИКОЯЛАР

Тошкент
Ўзбекистон ЛҚСМ Марказий Комитети
«Еш гвардия» нашриёти
1985

Мирзараҳимов Мирзоҳид.

М 84 Нурафшон олам. Ҳикоялар. Т., «Ёш гвардия», 1985 — 56 б.

Давримиз қудратли ва шиддатли. Бугунги кун кишиси ўзини ана шу қудратли оқимнинг бир қатраси деб ҳис этган ҳолда унинг қудратига қудрат, шиддатига шиддат қўшиши зарур.

Мирзоҳид Мирзараҳимов ўзининг «Нурафшон олам» тўпламидаги ҳикояларида ана шундай замондошларимизнинг образларини яратишга интилади.

Мирзараҳимов Мирзахид. Светлый мир. Рассказы.

Уз2

М $\frac{4702570200-65}{356(04)-85}$ 80-85

© Издательство «Ёш гвардия», 1985.

ЕРУҒ ОЛАМ

Хуштак чалинган заҳоти Элёр машинани бир оз четга олиб секинлатди-ю, лекин бирдан ёнида ишонч қоғози йўқлигини эслаб, яна газ босди. «Пачакилашиб ўтираманми. Қувласа бари бир етолмайди».

Ишонч қоғозининг йўқлиги алам қилди унга. «Зиқна! — акасини сўқди у, — эрта-индин деб чайналгани-чайналган. Агар шу бир парча қоғоз қўлимда бўлганда ўғрига ўхшаб писиб юрмасдим. У худди мана шунни истамайди, хоҳлаган пайтимда, хоҳлаган еримда бемалол ялло қилиб юришимни истамайди. Қиш келаётганмиш, йўллар тайғоқ бўлармиш. Ҳуда-бе-ҳудага минавермас эмишман. Ўзи минмайди, рулга ўтирса қалтираб қолади, бошқага ҳам миндирмаса, турган жойида чиритворса!»

Қарши томондан келаётган юк машинаси икки-уч марта чироғини ўчириб ёндирди. Шундагина Элёр «Жигули» чироқларининг ўткир нури рўпарадан келаётган машина шоферининг кўзини қамаштириб, у огоҳлантирувчи сигнал бераётганини пайқади. У шошиб қолганидан чироқни хиралаштирмоқчи бўлиб, биратўла ўчириб қўйди. Яна ёқди. Энди рўпарадан келаётган қайсар шофер ўчакишибми ёки

чиндан ҳам кўзи қамашибми, тўғри Элёр томон бостириб кела бошлади. Элёр оёғини газдан олиб, тормозга қўйди-ю, дарҳол фикридан қайтди. Тез келаётган машина бир томонга сурилиб, ҳалокат юз бериши мумкин. «Четлаб тез ўтиб кетиш керак!». Машиналар рўпара келганда Элёрнинг кўзига ўн-ўн беш қадам нарида қандайдир гавда кўрингандай бўлди. Нимадир қаттиқ тарақлади, машина бир силкинди, олд ойнаси чил-чил синди-ю, лекин тўкилмади. Элёрнинг томоғидан ўт чиқиб кетгандай бўлди. Кейин бирдан бутун вужуди музлаб, ҳеч нарсани идрок этмай қўйди.

Машина елдек учар, Элёр нима бўлганини ҳамон англаб етмаган ҳолда рулни бошқариб борарди. Бирдан кўзига яна ўша гавда кўринди. Нимадир қаттиқ тарақлади, машина силкинди, олд ойнаси чил-чил синди-ю, тўкилмади. «Қайтиш керак! Балки ўлмагандир! Касалхонага олиб борса, сақлаб қолар. Қайтиш керак!» Машина чийиллаб йўл ўртасида кўндаланг бўлиб тўхтади. Лекин шу пайт Элёрнинг кўзи орқа томондан келаётган машина чироғига тушди. «Қувиб келяпти! Қочиш керак! Тўғри ГАИга бориш керак. Улар етиб келмасдан, ушлаб олмасдан етиб бориш керак. Акс ҳолда қочган бўлиб чиқаман».

Машина бир-икки силкиниб, яна елдек учиб кетди. Узоқдан шаҳар чироқлари у томон ёпирилиб келаётганга ўхшарди. «Мунча чироқ кўп?! Мунча ёруғ бу дунё?!» Бу аҳволда шаҳар ичидан юриб бўлмайди. Ҳар чорраҳада тўсиши мумкин. ГАИга етмай қўлга тушиши аниқ. Унда қочган бўлиб чиқади.

Машина қаттиқ чийиллаб, ўнгга бурилди.

«Шаҳар чеккалаб кетаман. Тўғри уйга бориб, машинани қўяман-да, сўнг ўзим ГАИга бораман».

У темир дарвоза олдида тўхтади. Лекин одатича сигнал бермай, ўзи тушиб дарвозани очди. Машинани ичкарига олиб кираётганда хотини айвонга чиқиб, чироқни ёқди-ю, машина ойнасига кўзи тушиб ранги қув ўчди.

— Вой ўлмасам, — деди у машина томон юриб, — ойнакка нима қилди?

— Бақирманг! — паст товушда қичқирди Элёр.

— Вой, гапирсангиз-чи, нима бўлди, урволдизми?

— Э, бас қилинг! — Элёр машинадан тушиб қўл силтади. — Уйга кириг!

— Вой шўрим, рангиз... — у энди эрига қараб қўрқиб кетди. — Нима бўлди ўзи, тинчликми?

— Болалар қаерда?

— Уйда.

Элёр хотинини меҳмонхонага бошлади. Хонага кириб чироқни ёқмаёқ ўзини диванга ташлади. Орқасидан кирган хотини чироқни ёқиб, ўзини унга отди.

— Қўрқиб кетяпман, тезроқ айта қолинг, нима бўлди-а?

— Одам уриб юбордим.

— Қаерда, қачон?!

— Ҳозир йўлда.

— Аҳволи қандай, тирикми?

— Билмадим, қочиб келдим.

— Вой шўрим, нимага, а? Нимага ундоқ қилдиз?

— Қўрқиб кетдим, ўзимни йўқотиб қўйдим, ҳозир... ГАИга бораман.

Хотин эрининг оқарган юзларини, музлаб қолган қўлларини. хавотирлик билан шоша-пиша пайпаслаб кўрди-да, бирдан сапчиб ўрнидан туриб, эшикка отилди. Зум ўтмай бир қўлида дорилар солинган ботинка қути, яна бир қўлида чинни косада сув кўтариб ҳовлиқиб кирди.

— Ичинг, ичволинг, — деди у эрининг кўкимтир, қовжироқ лабларига қошиқда ўткир ҳидли валокардин тутиб, — ича қолинг дадаси, вой худойим-эй, энди нима қиламиз-а?

Қолган сувни эрининг юзига селиб, муздай қўлларини ишқалай бошлади.

— Тинчгина ўтиргандик-а? Бу фалокат қардан чиқди-я! Нега миндиз бу касофатни? Қаёққа борувдиз-а?

— Чорвоққа.

— Ўзизлами?

— Ўзим. Коляскага борувдим.

— Вой, тилгинам кесилсин мени! Коляска демай мен ўлай!

— Туринг, болалар олдига чиқайлик.

— Менам бирга бораман, ҳозир кийиниб чиқаман.

— Йўқ, йўқ, керакмас, болалар ёлғиз қолади.

— Қўшнилари чақиршади, сизни ёлғиз жўнатмайман...

Эр-хотин орқама-орқа болалар телевизор кўриб, қий-чув кўтараётган хонага кирдилар. Дадасининг юзидаги важоҳатни кўриб катта қизи Элвира сакраб турди-да, телевизорни ўчирди, беш яшар ўғли Шерзод ағрайиб қолди.

Элёр бешикка яқин келиб тиз чўкди. Жажжи қизининг оппоқ момикдай қўлларини юзи-

га ишқалаб ўпди, кейин ҳамон жой-жойида қотиб турган ўғлига, катта қизига қаради. Бу қарашдаги ялинчоқ бир илтижо, аччиқ видолашувни Элвира биринчи бўлиб сезди-ю, бирдан бутун бадани жимирлаб, ўзини отаси бағрига отди.

— Дадажон!

— Қизим!

Шерзод турган жойида йиғлаб юборди. Қўзларидан ёш қуйилиб, шошиб пала-партиш кийнаётган Латофат югуриб келиб ўғлини қучиб ўпди, кейин кўтариб бориб, отасининг қучоғига тутди.

— Йиғлама, ўғлим, йиғлама, — дерди у ҳиқиллаб, — даданг оғриб қопти, ҳозир дўхтирга бориб... келамиз... хўпми? Сен-чи, қизим, Хулкар опангни чақириб чиқ... биз... сал кечроқ келамиз...

Элёр ўрнидан туриб эшнк олдига келди. Тутқични ушлаб худди бир умрга видолашаётгандай, шу қарашда болаларини кўз қорачиғига жойлаб олмоқчидай тикилди. Ҳар кунни пар болишларга ёнбошлаб ўғил-қизини эркалатиб ётадиган уй тўридаги қалин, юмшоқ ва иссиққина ўринга нигоҳи тушиб, зўр билан тутқични тортди.

Осмонда милт этган юлдуз кўринмас, шабада ҳам эсмасди. Худди табиат нафас олишдан тўхтаб, борлиқ қотиб қолганга, мўрилардан чиқаётган тутун ҳам тарқамай, муаллақ турганга ўхшарди. Нам ҳаво билан димоққа урилаётган қўланса ис кўнгилни айнитарди. Кўчада қилт этган жон кўринмас, қаердадир чўзиб-чўзиб ит улурди.

— Агар менга кўпроқ беришса, ҳовлини

Сайёр бунганикига кўчиб кетинглар, — деди.
Зайёр автобус бекатига етиб келишганда.

— Сизсиз менга ҳеч нарса керак эмас, — деди Латофат юраги увишиб, — ҳаммасини сотамиз, уйни ҳам, бошқа нарсаларни ҳам, нима қўлга кирса ҳаммасини сотамиз. Фақат ёнимизда сиз бўлсангиз бас.

— Мени бари бир қамашади.

— Унақа деманг! Балки тирик қолгандир... Балки бор бисотимизни берсак даъво қилмас...

— Бари бир қамашади.

— Йўқ, йўқ! — Латофат эрининг муздек лабларига кафтини босди. — Агар бисотимиз етмаса қарз оламиз, акам ҳам қараб турмас...

— Билмадим... пулга боғлиқ бўлса кошкйди... лекин акамнинг феълини биласиз-ку.

— Биладан... лекин жигарисиз, бошизга мусибат тушганда қараб турмаса керак... яхшиси, ҳозир тўғри акамларнинг олдига борайлик...

..Эшик қўнғироғи жиринглаганда Сайёр бир ўзи телевизор кўриб ўтирарди. У эшикни очди-ю, укаси билан келинини кўриб бирон фалокат юз берганини дарҳол сизди.

— Тинчликми? — сўради у.

— Шўримиз қуриб қолди, ака! — остонадан ўтиб йиғлаб юборди Латофат.

— Нима бўлди! — Сайёр келини гап бошлаганига қарамай укасига юзланди, — гапирсанг-чи?

— Чорвоқдан келаётиб одам уриб юбордим.

Сайёр шахт билан келиб телевизорни ўчирди.

— Аҳволи қандай?

— **Бирдан** ўзларини йўқотиб қўйибди-

лар, — гап бошлади Латофат. — Қўрқиб кетиб...

— Мен унинг аҳволини сўраяпман, — деди келинининг гапини бўлиб Сайёр. — Ишқилиб тирикми?

— Шунинг айтаман-да, тўхтамабдилар...

— Тушунарли, — келинининг сўзини яна бўлиб укасига қаради, — тезмидинг?

Элёр бўлган воқеани бир бошдан айтиб бераркан, акаси бу кўнгилсиз воқеанинг содир бўлишида ўзини айбдор ҳис эта бошлади. Демак ҳамма бало ишонч қоғозининг йўқлигида. Ҳолбуки, ишонч қоғозининг муддати ўтиб кетганини у яхши биларди. Уни янгилаб бериш ҳақида укаси бир неча бор айтганига қарамай Сайёр бу ишга киришмади. Тўғрироғи, жўрттага пайсалга солди. Машина асли улар бирга туришган пайтда олинганди. Унда оила даромади битта бўлиб, уй-жой ҳам, қозон-товоқ ҳам, машина ҳам ўртада эди. Элёр уйлангач, бир кўрпага сиққан ака-ука кенг ҳовлига сиймай қолишди. Сайёр секция олиб кўчиб кетди, Элёр бўлса янги участка олиб уй қурди. Ота жойда кампир кенжалари билан қолди.

Машина Сайёрнинг номида бўлса ҳам, у аслида ҳамон ўртада эди. Секция олдида гараж бўлмаганидан машина Элёрларникида турар, шунинг учун ҳам Сайёр уни жуда камдан-кам минарди. Бунга хотинининг гаши келар, тезроқ гараж қурайлик, деб ғалва қилгани-қилган эди. Лекин илмий мудир сифатида эртадан-кечгача мактабда бўладиган Сайёр машинага у қадар ҳавасманд эмас эди. Машина минишга аввало вақт йўқ эди, қолаверса рулда қўрқиб ўтирганидан тезда толиқиб қоларди. Шунданми, машина ҳайдашни у оғир

~~...~~ деб билар, дам олиш кунлари унинг
...ига ҳам йўламас эди.

Элёр эса аксинча машинага ёпишиб олганди. Рулда ўтирганда кўнгил гашликларини унутиб, ўзини қувноқ ва бахтиёр ҳис этарди.

Сайёр қиш яқинлашиб қолганидан машинани тўхтатиш керак деб ҳисоблар, шунинг учун ҳам укасига ишонч қоғози беришни пайсалга солиб юрарди.

«Бу кўнгилсиз воқеага сўзсиз мен айбдорман, — хаёлидан ўтди Сайёрнинг, — шундай экан мен жазоланишим керак, бари бир, машина расман меники, у билан содир бўлган ҳар қандай иш учун мен жавобгарман, у ҳали ёш, хотинининг эмизикли боласи бор, ишламайди. Қийналади».

— Гап бундоқ, ука, — деди у ўрнидан туриб, — балки ҳеч гап йўқдир, ҳар эҳтимолга қарши ГАИга мен бораман. Шундоқ бўлгани яхши. Чорвоққа мен боргандим, тушундингми? Сенинг ҳеч нарсадан хабаринг йўқ, бугун машина минмагансан, хўпми?

Ўрнидан туриб кийина бошлаган акасига қараб, Элёр серрайиб қолди. У акасининг сержаҳл, қаттиққўл ва мурасизлигидан нолиб, бегонасираб юрарди. Жигар, бари бир жигар экан-да. Кимнинг қандай одамлигини бошингга оғир кун тушганда биларкансан. Элёр шу дамгача акасини билмай, унинг беқиёс меҳрини ҳис этмай юрганидан ғалати бўлиб кетди. Қўрқув ваҳм солган юрагида умид ва ишонч уйғонди.

Шу пайт қайрилиб укасининг кўзларида тўла ёш кўрган Сайёр ажабланди.

— Сенга нима бўлди, худди ёш болага ўхшаб...

Элёр ўзини акаси бағрига отди.

— Ака!

Аканинг бағри тўлиб, укасининг соқолли, муздай юзларини юзига босар экан, димоғига қадрдон бир ҳид, меҳр ҳиди урилди. Мана шу мусибат бошга тушмагунча — яхши кунларда уни бағрига босмагани учун армон қилди у. Нега шундай бахтли он бахтсиз кунда юз беради?

— Мен... мен аҳмоқман... кўрман, ака!

— Қўй, унақа дема, балки ҳеч гап йўқдир, сенга шундай туюлгандир.

— Йўқ, бари бир ГАИга ўзим бораман...

— Хўп майли, қани кетдик, йўлда гаплашамиз, — деди Сайёр укасини эшик томон бошлаб, — сиз — келин ўтириб туриг, газга шўрва солиб қўйгандим, қараб қўйинг.

...ГАИда навбатчилик қилаётган сержант ака-укани капитан ўтирган хонага бошлаб кирди.

— Орадан қанча вақт ўтди? — сўради у.

— Икки ярим-уч соатлар чамаси, — жавоб қилди Элёр.

— Ҳеч ким телефон қилмаганмиди? — капитан сержантга қаради.

— Йўқ, — жавоб қилди у.

Сайёр енгил нафас олиб Элёрга қаради. Лекин тасалли берувчи бу нигоҳ унга таъсир қилмади.

— Скорийга телефон қилиб кўринг-чи? — деди капитан сержантга. Сержант тезда қайтиб кирди.

— Ҳеч гап йўқ, ўртоқ капитан, скорийга телефон бўлмаган.

Сайёр укасини аста туртди. Лекин бу ҳам Элёрга тасалли бермади. У аксинча даҳшатга

тушди. «Демак, ҳеч ким кўрмаган, ёрдам бермаган. Аллақачон ўлиб бўлган. Тамом. Тугадим!»

Пўл ака-укага жуда олис туюлди. Сайёр орқа ўринда укасининг жонсиз, муздай панжаларини кафтига олиб уқалаб бораркан, тасалли берган бўлиб ҳар замон қаттиқ-қаттиқ қисиб кўярди, лекин Элёр худди баланд қоядан жарликка қулаб кетаётган кишидек ҳеч нарса ни ҳис этмасди.

Улар воқеа содир бўлган ердан ўтиб кетишди. Элёр ўзини қанча ҳушёрликка олмасин, бари бир жойни аниқ кўрсата олмади. ГАИ ходими ҳуштак чалиб тўхтатмоқчи бўлган муюлишга етишганда яна орқага қайтишди. Икки четига тут экилган узун ва текис йўлда эслаб қоладиган бирон белги йўқ эди. Икки томонда ҳам шудгор қилиб қўйилган кенг дала қорайиб ётар, Элёр ҳарчанд уринмасин бирон бир белгини эслолмас эди.

Уёқдан-буёққа натижасиз юришдан капитаннинг қанча жаҳли чиқса, Сайёрнинг хурсандчилиги шунча ошарди. Бироқ Элёр ҳеч нима бўлмаганига ишонмасди. Кўрқинчда кўзига ана у йўлга энгашиб турган букри тут дарахти одам гавдаси бўлиб кўринган бўлиши мумкин. Унда машина нимага урилди, нимага силкинди, ойнаси нега синди?! Йўқ, нимадир бўлгани аниқ, лекин нима?

— Тўхтанг! — қичқириб юборди у бирдан, — тўхтатинг!

Учовлари теппа-тенг машинадан тушишди. Элёр шоша-пиша йўл четидаги ариқ ичини қаради, кейин қирғоқ бўйлаб тез-тез юриб кетди. Сайёр унга эргашди, капитан эса машина чироғи ёруғида энгашиб изларни кузата

бошлади. Ака-ука йигирма-ўттиз қаламча
узоқлашиб кетгач, капитан қайта машинага
ўтирди ва йўлнинг четидан аста-секин ҳа
бошлади. Ариқ ичини кузатиб ҳаллослаб бора
ётган Элёр бирдан кўзи тиниб, чайқалиб кет
ди. Сайёр ариқ ичида қорайиб ётган гавдага
ташланиб, қичқириб юборди.

— Ит! Ит экан!!!

Элёр буни эшитдими, эшитмадими, ҳушсиз
йиқилди.

ҲАР ЙИЛИ БАҲОР КЕЛАДИ

Қуёш чарақлаб турса-да, гўё момақалдироқ
гумбурлагандай, чақмоқ тўғри бошимга тушиб
келаётгандай бўлди.

Йўлдан Назокат келяпти!

Унинг кўзларида ўша-ўша чақмоқ ёлқини,
дудоқларида чечак табассуми, йўқ, йўқ, Назо
кат эмас, гўё баҳор келяпти. Баҳордай лато
фатли, баҳордай назокатли, баҳордай ёқим
той, баҳордай мунис...

Ушанда ҳам эндигина бойчечак кўз очган
эди. Ҳаводан кўклам ҳиди анқирди. Нафас
олиб тўймайсан, ҳар ютуми қимиздай ҳузур,
кайф-сафо берарди.

Эртаси ҳарбий хизматга жўнайдиган куним
Назокат раҳм қилди. Биз учрашадиган бўл
дик. Висолгоҳ — тоғ этагидаги олчазор эди.

Иккаламиз узоқ жим ўтирдик. Юраклар
дукурлаб, бармоқлар титрар, кўзлар сўзла
шиб, тиллар лол эди. «Чўлп» этиб бақа ўзини
сувга ташлади. У чўчиб:

— Вой, — деди.

— А, — дедим.

— Нима? — деди.

— Бугун ой чиқмайди, — дедим яна.

У индамади.

— Сиз ойдек гўзалсиз, — дедим яна.

У ўрнидан қўзғалди.

— Энди мен борай.

Шундагина мен эртага бу ердан жўнаб кетишимни, икки, балки уч йил уни бошқа кўрмаслигимни эслаб юрагим орқага тортди.

— Мен эртага кетаман, Назокат.

Назокатнинг қуйи эгилган киприклари аста кўтарилди. Оташ нигоҳи юз-кўзимни бир сийпалаб ўтди-ю, узоқ-узоқ уфқларга тикилганча қотиб қолди.

— Энди узоқ йиллар учрашмаймиз.

У менга мулойим боқди.

— Тоққа чиқамиз, — бирдан тилимга бу гап қаердан келиб қолганини билмайман-у, ҳар қалай бу фикрдан севиниб кетдим, — қишлоқни яна бир марта тўйиб томоша қиламиз, йўқ деманг, Назокат.

Унинг чеҳрасидаги тундлик ғойиб бўлди-ю, қоронғи кеча чарақлаб кетди.

— Майли-ю, лекин битта шартим бор.

— Қанақа?

— Чарчаб қолсам кўтариб оласиз-да.

Юрагим уришдан тўхтаб қолай деди. Қувончимдан қаршисида тиз чўкиб, елкамни тутдим.

— Чўққигача кўтариб чиқмаган номард, ўтиринг!

У хандон отиб кулди. Тоғу тош, еру-осмон кулганини мен ўшанда кўрганман. Йигит ёшим илк дафъа ўшанда кулган. Қўл ушлашиб, тоғ ёнбағирлаб юрдик. У бирдан тўхтаб қолди.

— Бувим нима дейди, йўқ-йўқ, хавотир олади, чиқмаймиз.

Бирдан бўғин-бўғиним бўшашиб кетди. Ёлвориб:

— Ахир ёш бола эмасмиз-ку, йўқолиб қолмасмиз, юринг, юра қолинг.

Яна юрдик, дам-бадам «чарчамадингизми», деб сўраб қўяман. У:

— Нимайди? — дейди ноз билан.

— Чарчасангиз кўтариб оламан, — дейман.

— Оғирман-да, — дейди у кулиб, — кўтаролмайсиз.

— Аксинча, қуш бўлиб учиб кетаман, — дейман мен.

У кулади.

— Ёмон бола.

Бирдан нақ пешанамизда чақмоқ чақди. Кейин оламини момақалди роқнинг гумбур-гумбури тутиб кетди. Тоғ ҳавоси шунақа-да. Осмонни қора булут қоплаганини сезмаган эканмиз. Ёмғир йирик-йирик томчилай бошлади. Савол назари билан унга қарадим. У шу пайт худди бўри қаршисидан чиқиб қолган оҳуга ўхшарди.

— Энди нима қиламиз? — Унинг овозида қўрқув бор эди.

Уни ҳарсанг панасига бошладим.

— Кутиб турамиз, ўтиб кетади.

— Тонггача қуйиб берса-чи?

— Тонггача биз ҳам... Унинг юзига қараб ҳазил кўтармаслигини кўрдим-у, тилимга келганини чайнаб юбордим. — Биласизми, бирдан шитоб билан бошланган ёмғир тез тинади.

Яна чақмоқ чақди. Момақалди роқ тоғни ларзага келтириб юборди. Шунда Назокат қўли билан қулоқларини чиппа беркитганича

Ўзини бағримга отди. Унинг миқти вужуди совуқданми, қўрқувданми, дир-дир титрарди. Мен совқотмас, қўрқмасдим, нимагадир бари бир мен ҳам қалтирар эдим.

Шу туришда қанча вақт ўтганини билмайман. Бир маҳал қарасам, ёмғир тиниб, енгил шабада турибди. У ҳадеб Назокатнинг этагидан тортқилайди. Шу бир-икки соат ичида мен тамом ўзгариб қолгандайман. Бағрим у билан тўлиб, тоғдай юксалган. Гўё бир талпинсам, қанот боғлаб учиб кетадигандайман.

...Кейин икки йил узоқда унинг суратига, қорачиғида бутун қишлоқ ҳусни-жамоли жо бўлган меҳрли кўзларига сиғиндим.

Икки йил ундан дастлаб олган ўн чоғлик хатни ўзимдан ҳам авайлаб, ҳар сатрини ёд олдим.

Икки йил бир бўса таъми билан маст бўлиб, «кутаман», деган бир оғизгина сўз билан ўзимни дунёда энг бахтли ҳисоблаб юрдим.

Икки йил қишлоғимни, танишу-нотаниш ҳамқишлоқларимни соғинганимда кўз олдимга энг олдин у келди.

Икки йил чақмоқ чақса кўзларимда ўт чақнаб, момақалди роқ гумбурласа ўша оқшом, харсанг остидаги мўъжаз паноҳгоҳни эслаб юрагим эзилди.

Икки йил тушларимда фақат уни кўрдим, унга талпиндим.

Келсам...

Уни бегона дедилар!!!

Ҳар йили баҳор келади.

Ҳар йили чақмоқ такрор, момақалди роқ такрор.

Энди у ҳар баҳор момақалди роқ гумбур-

лаганда ҳойнаҳой бировнинг иссиқ кўрпасида ётиб мени ўйлайди.

Энди мен уни қачон, қаерда кўрсам, худди момақалди роқ гумбурлагандай бўлади.

Ҳамма нарса такрорланади. Лекин одам бир марта севади, бир марта севилади.

ШУЪЛАЛАР

Кузнинг файзи кетган, мисранг далалар шумшайиб қолганди. Қуёш ҳам аввалги қуёш эмасди. Деҳқоннинг қўли чаноқда-ю, кўзи осмонда. Осмон эса кулранг увада булутлар ортида кўринмасди.

Мактаб болалари пахта тераётган дала йўлида «Вилис» кўринди. Машина йўл четидagi тут остида китоб ўқиб ўтирган жувон олдида тўхтаб, ундан агроном Ҳикматилло тушди.

Жувон китобдан бош кўтариб унга қаради-ю, бирдан кўзлари, на фақат кўзлари, бутун вужуди севинчдан яйраб, ўрнидан сапчиб турди.

— Малика?! — йигитнинг кўзлари чарақлаб кетди.

— Ё алҳазар, кимни кўряпман?! — йигит томон юрди у.

— Наҳотки ҳали ҳам кўзингизни қамаштираётган бўлсам?

— Асал айнимас, олтин зангламас, дейдилар.

Улар қўл ушлашиб яшнаб-яшнаб кулдилар. Увада булутлар орасидан йилтиллаб қуёш кўринди. Тут шоҳида қунишиб турган чумчуқ потирлаб учди.

— Буни қаранг-а, — деди Ҳикматилло жувоннинг икки елкасидан ушлаб, кўзларига

соғинч билан тикилар экан, — неча минг йил бўлди кўришмаганимизга?

— Мана шу ерларда пахта териб юрганларимиз эсингиздами?

— У кунларни унутиб бўларканми?

— Ажойиб эдик-а? Вой, Қаримнинг шўхликлари... Бир кун эсиздами...

Малика завқ-шавққа тўлиб гапирар, Ҳикматиллонинг кўз олдидан эса ўша Қаримнинг шўхликлари ўтарди.

Қарим деса ҳамма бир ҳушёр тортар ва беихтиёр даврадагиларнинг чеҳраси ёришиб кетарди. У ҳеч ким билан ҳисоблашмас, кўнглига хуш келган ишни қилар, лекин унинг қилмиши ҳеч кимга озор бермас, аксинча ҳавас қўзғотарди. Қарим карнай, деб унга лақабни Али писмиқ қўйган. Бу унга жуда мос тушарди. Чунки у бировнинг сирини билиб қолса, бутун мактабга жар соларди.

Синфда энг ювош бола Ҳикматилло эди. У қош-киприкларигача сап-сарик бўлиб, болалар Тилло деб чақиришарди. Уқишда кўпчилик қатори-ю, лекин ҳар йили пахта теримида ҳаммадан олдинга ўтиб кетарди.

— Қўяверинглар онаси уни эгат ичида туққан, — дерди Қарим гап-сўзга қўшилмай ишга шўнғиб кетган Ҳикматиллонинг рашига тегиш учун. Аммо у парво қилмасди. Болалар энди белга келганда у пайкал этагида бўларди.

— Э, ҳе, Тилло, — қичқириб қолди бир кунни Қарим, — эшитдингми?

— Нимани? — деди Ҳикматилло бепарвогина.

— Маликаи қилтамоқ-чи...

Ёнма-ён пахта тераётган Малика кўсак отиб, гапиргани қўймайди. Қарим қотиб-қотиб

кулди. Ҳикматилло этакни қайта боғлаб эгатга тушди. Лекин энди унинг хаёлида Малика. Унинг келишган сурати бағрини ёқади. Шунда ўз-ўзидан койинади. «Нега бунча бад-башараман, одам деган ҳам шунчалар ожиз бўладими? Ана у карнай бўлса келишган, шунинг учун ҳам Маликани писанд қилмайди».

— Э, ҳе, Тилло!

Ҳикматилло бош кўтариб улар томонга қаради.

— Маликаи қилтамоқ айтдики, у сени, ҳалиги-чи...

Малика унга кўсак отиб қува бошлайди. У қийқириб қочади, ғўзага оёғи чаллашиб йиқилади. Малика устига қулайди. Болалар қийқириб кулишади. Ҳикматиллонинг кўксидан аллақандай аламли ингроқ отилиб чиқади. «Нега мен бундай қилолмайман? У нима қилса раво, нима қилса ярашиқли, ҳамма завқланади, қийқириб кулади. Йўқ, агар мен қилсам ярашмайди. Ҳар қалай Малика бир нима деганга ўхшайди. Нима дедийкин? Яхши гап айтмагандиров...»

Ҳикматилло ўз хаёллари билан қарши томондан уларга яқинлашганда Қаримнинг Маликага ёлвориб қилаётган илтимоси эшитилди.

— Қилтамоқ, хўп дея қол, менга раҳминг келсин, агар ҳозир айтмасам, эгат охирига чиқмай ёрилиб ўламан.

— Қани, карнайнингни чал, чалавер! — Малика қўлидаги пахта билан қулоқларини беркитди.

— Хўп бўлмаса, эшит Тилло, у дедик, — Қарим яна Маликага қаради, — агар айтмасам, этакдаги пахтангни берасанми?

— Бир чаноқ ҳам бермайман!

— Жуда яхши, — Карим Ҳикматилло томон бурилди. — Менга қара Тилло, агар айтсам этакдаги пахтангни берасанми?

Ҳикматилло индамай эгатга энгашиди.

— Ҳей, тўхта қурумсоқ, кел, сен бермасанг мен берай, фақат қулоқ сол, у дедики, гўёмиш у сенимиш яхши кўрармиш.

Ҳикматиллога бу гап уни худди масхара-лаётгандай туюлди.

— Ёлғон! — деди Малика кутилмаганда ва қип-қизариб кетди. — У ёлғон гапиряпти.

Ҳикматиллони қалтироқ босди. «Ёлғон бўлганда у парво қилмасди, қизариб ҳам кетмасди. Наҳотки рост бўлса? Ҳар қалай ёмон гап айтмагандир, илиқроқ бир нима дегандир. Қизиқ, нима дедийкин?»

— Аммо-лекин кўзингга қойил, қилтамоқ, — ноқулай вазиятни ўртадан кўтаришга ҳаракат қилиб кулди Карим. — Шу дегин, мен Тиллога қарасам кўзим қамашиб, уни ҳеч яхши кўролмаяман. Қани айт-чи, Тилло деб юрганимиз ўзи оқми ё қорами?

Уз аскиясидан ўзи завқланиб у шундай кулдики, беихтиёр унга ҳамма қўшилди...

Малика ҳозир Каримнинг мутлақо бошқа шўхликлари ҳақида гапирар, қотиб-қотиб куларди.

— Менга қаранг, — деди Ҳикматилло кулаётган Маликага, — рост айтинг, ўшанда Каримга нима дегандингиз?

Кулаётган Малика Ҳикматиллонинг ранги ўзгариб кетгани, сигарет ушлаб турган бармоқлари билинар-билинемас титраётганини кўриб, жиддий бўлиб қолди. У Каримнинг бошқа шўхликлари ҳақида гапириб, кулиб туриб ўзи ҳам ўша воқеани эслаганди. Энди Ҳикма-

тиллони ҳам, ўзини ҳам гапни буриш билан чалғитиш мумкин эмаслигини тушунарди. Лекин энди бугунга келиб бу ҳақда жиддий гап ҳам бўлиши мумкин эмасди.

— Ушанда деганиз қачон? — ўзини гўлликка солди Малика.

— Пахта тераётиб-да.

— Қизиқсиз-а, пахта тераётиб нималар демаганмиз. Қайси бири ахир?

— У сизнинг менга муносабатингиз ҳақида гапирганди. Сиз «ёлғон» дегандингиз, иннайкейин қизариб кетгандингиз.

— Ёлғон деганим рост, лекин қизармаганман.

Малика нимагадир яна қизариб кетди. Ҳикматилло унинг қўлини кафтига олиб, узун-узун оппоқ бармоқларини силади.

— Болаларни кўриб турасизми? — сўради Малика.

— Али писмиқ ўзимизда бухгалтер.

— Минура-чи?

— У боғчада.

— Яқинда Дилдорни кўргандим. Бирам озиб кетибдики.

— Ҳа, у виж-виж Тўрам билан роса топишган-да.

— Айтмоқчи, Қорақош қаерда?

— Ўзимизда шофер.

— Каримни кўриб турасизми?

— Уни кўрмай бўладими? Ҳозир Москвага учяпти.

— Одам бўлмай қолсин, ўтган йили уйимизни бузиб юборишига сал қолди.

— Йўғ-е!

— Бир ёқда қайнанам турибди, бир ёқда

куёвим, эшикдан кирибоқ мени кўтариб, айлантариб қолса бўладими, жинни!

Ҳикматилло кулмади, «жинни» дўстига ҳаваси келди. Узининг шундай қила олмаслиги, ожизлиги алам қилди унга.

— Энг қалби пок кишиларгина шундай қила олади, — деди у.

— Шундоқку-я, лекин уни сиз билан биз биламиз. Уларнинг эса биринчи кўриб туриши. Нима деб ўйлашлари мумкин?

— Ёмон ўйлашдими?

Малика кулди.

— У ҳақда ёмон ўйлаб бўларканми? Ҳашпаш дегунча қадрдон бўлиб кетишди.

— Қизимизнинг исмини Қарима қўйганмиз, — деди Ҳикматилло, — ҳар йили қаерда бўлмасин, туғилган кунида табрик телеграммаси жўнатади.

— Биз бўлсак ўғилчамизга сизнинг исмингизни қўйдик.

— Ростдан-а?

— Лекин у сиздақа асл эмас, қоп-қора, — Малика кулди.

Ҳикматилло нимагадир маъюс бўлиб қолди.

— Нима, хафа бўлдингизми?

— Йўқ, нега энди? Шундоқ хурсандманки, — у яна Маликанинг узун, оппоқ бармоқларини силади. — Раҳмат сизга!

«Пор» этиб тут шохига чумчуқ келиб қўнди. Уқитувчисининг бегона эркак билан кулишиб турганини кўриб, эгат ичидан эмакляб яқингинага келиб писиб ётган кўзлари жовдироқ қоп-қора бола озғингина кўккўз шеригини елкаси билан туртиб, кўз қисди.

— Яна қўлини силаяпти, — деди кўккўз бола.

— Тек ёт, ҳозир кўрасан, — шивирлади шериги.

— Бари бир ўппийди, — ишонч билан деди у яна.

— Гаров ўйнайман, мана кўрасан!

Йўлда шийпон томондан «Вилис»ни қоралаб келаётган бригадир кўринди. Болаларнинг ҳафсаласи совиб, томоша тугади деб туришганда бирдан у тўхтаб қолди. Кўҳликкина ўқитувчи жувоннинг қўлини ушлаб ўтирган суюкли агрономига халақит бергиси келмади шекилли, бешарпа орқасига қайтди. Қора бола шеригини туртди.

— Кўрдингми?

— Бари бир ўппийди.

Шу пайт узоқдан самолётнинг овози эшитилди. Малика ҳам, Ҳикматилло ҳам осмонга қарашди. Лекин ҳеч нарса кўринмасди.

— Карим! — деди Малика.

— Балки ўшадир, — соатига бир қараб олиб, хўрсинди Ҳикматилло.

— Келинг, чақирамиз.

— Эшитмайди-да.

— Эштади.

Иккаласи қўл ушлашганича ўрнидан туришди.

— Ка-ри-и-им...

— Э, хе-хе-е-е...

— Биз бу ерда-миз-из...

Овоз етмас, кўз илғамас юксакликларда самолёт ўтиб борарди. Эгат ичида писиб ётган болалар бир-бирларига ҳайрон тикилишарди.

— Жинними? — деди қора бола. Шериги елка қисди.

...Агроном шийпонда узоқ турмади. У худ-

ди Қаримга ўхшаб ўзини эркин тутишга, ҳазилкаш бўлишга ҳаракат қилди.

— Кўз тегмасин, ёшариб кетибсиз, — деди бригадир маънодор ишшайиб.

Ҳикматилло «Вилис»га ўтирибоқ кўзгуга қаради. Чиндан ҳам у ёшариб кетганди. Уйга яқинлашганда бирдан эрталаб хотини гўшт тайинлагани эсига тушди. Ҳикматилло бугун уйга газ баллони, ўғлига иссиқ ич кийим олиб келмоқчи эди. У қўл силтади. «Бир кунга осмон узилиб тушмас. Эсимдан чиқибди, саккиз йил кўрмаган синфдошимни учратиб қолдим дейман. Тамом-вассалом».

Лекин Ҳикматилло дилидагини хотинига очиқ айтолмаслигини биларди. Энг яқин кишидан олам-жаҳон севинчини яширишга мажбур у. Ёшариб кетгани, қувноқлигига арзимаган бошқа сабабларни рўқач қилиб, умр йўлдошини алдайди. Акс ҳолда боши ғалвадан чиқмай қолиши турган гап.

«Қарим бўлса рўйи-рост айтарди, — хаёлидан ўтказди у. — Ҳаяжони, қувончини хотинидан яширолмасди. У билан баҳам кўрарди. Нега мен бундай қила олмайман? Нега хотинимни алдаш билан гўё уни аямоқчи бўлман? Йўқ, айтаман, айтаман-у... Эҳ, қани энди тушунса, тушунмайди-да...»

У ўшанда ҳам, кейин ҳам бу ҳақда бир неча бор оғиз жуфтлади-ю, лекин айта олмади. Бир куни эса хотини ундан йўл четидаги тут остида ким билан чақчақлашиб, кимнинг қўлларини силаб ўтирганини сўраб қолди. Шунда бирдан қон-қонига сингиб кетган лаънати журъатсизлик ўша кунги ҳаяжон-у, қувончларини, шаффоф туйғуларини бир зумда қайғуга, хиёнатга айлантириб ташлаганидан

лол бўлиб қолди. Қалбини нурга тўлдирган йўл четидаги ўша афсонавий лаҳзалар бирдан узоқлашиб кетди, ҳаётига жило бериб турган шуълалар сўнди.

НУРЛИ ЗАНЖИР

Севги шундай навбаҳорки,
у тикондин гул қилур.
Тошга жону тил бағишлаб,
зоғни ҳам булбул қилур.

ЭРКИН ВОҲИДОВ

Қишлоқда бир бино бор, остонаси тиллодан. Қуёш кўз очиб шу бинони кўради, пештоқидан ўпади. Ой шу бинога кумуш ёғду сочгани, юлдузлар уни томоша қилгани осмонга чиқадилар.

Шу бинода бир қиз бор. Уни Шаҳло дейдилар. Чиндан ҳам ҳусни ҳушни олади. Кўзлари ёнади. Ана қадду ана камол. У борки осмон тиниқ, тонг оппоқ, у борки, қуёш нур сочади, гуллар анбар бўй.

Шу қишлоқда бир йигит бор, бўйнида нурдан занжир. Занжир учи шу қизнинг сумбул сочига уланган. Унинг қўлтиғида ҳар кун бир китоб, шу бино атрофида чироққа талпинган парвонадек гир айланади. Охири юраги гургург уриб остонадан ҳатлайди.

— Салом, — дейди титраб у.

— Келинг, — дейди қиз, — ўқиб битдингизми?

— Ўқиб битдим.

— Бир кунда-я?

— Бир кунда.

— Синаб кўраман-а?

— Синаб кўринг.

— Қани айтинг-чи, китоб нима ҳақда экан?

— Муҳаббат ҳақида.

Шаҳло кулади, Обид қизаради.

— Энди қайси китобни берай?

— Муҳаббат ҳақидаги.

Қишлоққа оқшом чўкади, кўчаларда чироқ ёнади. Клубда концерт, маҳаллада тўй бор. Телевизорда хоккей бўлади. Шўрлик Обиднинг қўлида китоб. Китобни тамомлаши керак. Ер ўз ўқи атрофида айланиб турар экан, ахир тонг отиши муқаррар экан, у Шаҳлони кўриши керак!

Унинг бахтига, у Шаҳлони кўрсин учун оппоқ тонг отади. Йигит далага шошади. Шошиши, кунни шошириши керак. Ахир кеч бўлса қизни кўради у.

Оқшом чўкади. Обид бардам, қушдай енгил, қўлтиғида китоб, нурга талпинган парводандай остонада пайдо бўлади.

— Салом.

— Келинг.

— Уқиб битдим.

— Рост айтинг.

— Бир бошдан айтиб беришим мумкин. Машраб Муяссарни севади, жуда-жудаям севади...

Қиз кулади.

— Иннайкейин-чи?

Йигит қизаради.

— Иннайкейин, иннайкейин улар ҳар кун учрашадилар.

— Энди қайси китобни берай?

— Муҳаббат ҳақидаги.

Қиз унинг кетидан кулиб қараб қолади. «Кутубхонанинг энг актив китобхони шу, — хаёлидан ўтказади у. — Худди айиққа ўхшайди. Ҳар қўли кетмондай бор. Боши эшикка

тегай-тегай деб туради. Хонага кириши билан бензин ҳиди гуркираб кетади. Шу аҳволига ошиқ бўлибди. Бечора, муҳаббат ҳақида китоб ўқирмиш. Аввал тишини чўткалаб ювса бўларди. — У қўл силтайди. — Менга нима!»

«Бугун клубда танца бор. Шаҳлонинг танцага тушмаганига ҳам анча бўлди. Бундан олти ой аввал техникумни битирув кечасида роса ўйнаганди. Бу ердаги йигитларнинг эса танца тушишдан мақсади — қизларнинг белидан кучиш. Буни у яхши билади. Биттаси мана шу-да. Тўнка нима-ю, у нима. Оғзидан гапи тушиб кетади, ландавур. Эй,— у қўл силтаб кўзгу олдига боради. — Қизиқ, у ҳеч кўзгуга рўбарў бўлганмикан? Бўлмаган. Акс ҳолда ҳар кун бу ерда ивирсиб юриш ўрнига сартарашхонага бориб, соқол олдирадди. — У яна қўл силтаб, кўзгу олдидан кетди. — Менга нима!»

* * *

*

Бир кун йигит келмади. Шунда қиз бетоқат бўлаётганини, ўз-ўзидан ўғринча деразага қараб, кўча пойлаётганини сезиб қолди. Сезди-ю, шу заҳоти бу сезгидан тонди. «Келмаса келмас, менга нима». У бари бир ўз-ўзини алдаб, кераксиз алланималар билан машгул бўлар, қоронғи тушса ҳам кетишга ошиқмасди. «Нима бўлдийкин-а? Оғриб қолдимикин? Балки кеча олиб кетган китобни ўқиб бўлмагандир. Балки бирор зарур иш чиқиб қолгандир. Эй, — у қўл силтади, — шу вақтгача нима қилиб юрибман ивирсиб».

Шу кун уларникига яқинда механизаторлар мактабини битириб қайтган дугонаси Барно келди. У билан гаплашиб тўймайсан киши.

Бир гапириб ўн кулади. Ойша Мухторни рад этибди, яқинда Соли билан Далбарнинг тўйи бўларкан. Офтобга шаҳардан совчи келибди. Санобарнинг йигити ташлаб қочганмиш, ундан ҳомиласи бор экан.

— Уни қўй, буни қўй, ўзинг қачон эрга тегасан, — бирдан сўраб қолди у.

— Тезак гуллаганда, сен-чи?

— Туянинг думи ерга текканда, — икковлашиб кулдилар. Иш бошладингми? — сўради Шахло.

— Ҳа, бир сўлтаматга ёрдамчи қилиб қўйишди?

— Қанақа сўлтамат?

— Уни Обид кетмон дейишаркан, — кулди Барно.

— Обид?!

— Ҳа, трактори эски экан, эсимиз кетади шекилли. Сен уни танийсанми?

— Йўқ, шунчаки, унча-мунча кутубхонага келиб туради, аъзо-да. Ҳалиги, баланд бўйлими?

— Ҳа, қошлари бароқ, кўзлари катта-катта, қандай, дурустми?

— Мен қаёқдан билай, келарди-кетарди-да.

Шу кун Шахло тун ярмигача ухлолмади. «Тушунарли. Китоб ўқишга вақти бўлмай қолган экан-да». Тонг саҳарда у алаҳлаб уйғонди. Ёмон туш кўрибди. Тушида Барно уни заҳарлаб қўйганмиш.

У эрталаб нонушта қилмай ишга отланди. Кутубхона нимагадир совуқ кўринди кўзига. Уёқ ҳам китоб, буёқ ҳам китоб, китоблар қатида миллион-миллион йигит-қизлар, шунча муҳаббат, шунча рашк, шунча кулгу, шунча кўз ёш... Ҳаммаси уйдирма, ҳаммаси жонсиз.

Фарход Навоийнинг маҳоратидан бунёд бўлган, Мартен Иденни Жек Лондоннинг таланти яратган, Отелло Шекспирнинг хаёли, Отабек Абдулла Қодирийнинг орзуси... Аслида улар йўқ.

У бир даста китоб кўтариб, йўлга отланди: «Йўқ, бу Обид учун эмас, уни кўриш учун эмас, вазифамни, бурчимни адо этиш учун, — дерди у шийпон томон бораркан, — ахир кўчма кутубхоналар китобини янгилаб қўйишим керак-да...»

Шийпонда ҳеч ким йўқ экан. Шаҳлога шундай туюлди. Аслида айвончада ўндан ортиқ бола қийқириб ўйнаб ўтирарди. Боғча хола беланчак тепасида узоқ уфқларга қараб ширин алла айтарди. Хирмончи чоллар ошпаз аёлга ҳазиллашиб, гап отардилар. У шийпондан ҳорғин қайтди.

* *
*

Шаҳло уни кўриб, ўрнидан туриб кетганини сезмай қолди. Сезгач, икки юзи ловиллаб кетди.

— Келинг, — деди у йигитнинг саломига алик олиб, — яхшимисиз?

— Йўқ, — деди Обид кутилмаганда, — ёмонман, жуда ҳам ёмонман.

— Вой, нега?

— Яхши китобхон бир-икки кунда ўқиб қўядиган китобни, мана, мен роса бир ҳафта ўқидим.

— Зарурроқ ишингиз чиқиб қолгандир-да.

— Мен ҳам аввал шунақа деб ўзимни овунтиргандим. Энди билсам мен учун ҳар куни

китоб ўқиш ҳамма нарсадан ҳам зарурроқ экан.

— Нега энди?

— Негаки, — Обид унинг кўзларига тикилганича жим қолди.

Шаҳлонинг ранги ўчиб, вужуди титраб кетди. «Ҳозир айтади, узоқ вақт у яшириб, мен сезиб юрган сирни ҳозир айтиб қўяди.»

— Негаки, — такрорлади у китоб терилган бурчакка қараб, — бутун борлиғим билан шунга эҳтиёж сезяпман. Усиз ҳаёт менга маъносиз, борлиқ бўм-бўш туюляпти.

Йигит ҳозир шу туришда қизнинг тасаввурарида улғайиб борарди. «Ўзгариб кетибди, — хаёлидан ўтказди Шаҳло, — у ҳали жуда ҳам ўзгариб кетади.»

— Бу кетишда ҳадемай шоир бўлиб кетасиз шекилли, — кулди қиз.

— Девона бўлиб кетаманми, деб қўрқаман. Икковлашиб кулдилар.

— Энди қайси китобни берай? — сўради қиз.

— Муҳаббат ҳақидаги.

— Адоқ бўлди-да.

— Унда ўзингиз ёзиб беринг.

— Билмайман-да, — қизарди Шаҳло, — Барнодан сўранг, у жуда уста.

Йигитнинг кўзи катталлашиб кетди: «Рашк қиляпти, рашк қиляпти!»

— Усталар томонидан тўқилган муҳаббатларни кўп ўқидим, — деди Обид юраги гурс-гурс уриб, — энди ростакамини ўқий дегандим.

— О, ёқаркан-а, — Шаҳло унга шундай бир қаради-ки, гўё чақмоқ чаққандай хона ичи чарақлаб кетди. Кейин у китоб токчалари томон юрди.

— «Спартак»ни ўқигансиз-а? — қизнинг овози титраётганини йигит аниқ ҳис этди. Балки ўзи қалтираётганидан шундай туюлгандир.

— Ҳа, ўқиганман.

— «Чинор»ни-чи?

— Уни ҳам.

Улар узоқ китоб танладилар. Йигит кетгач, қиз унинг бу ердан фақат китоб олиб кетмаганини ҳис қилди. Лекин энди у бу ҳисдан тонмади. Бир бурчига қора мой теккан китобни авайлаб силаб қўйди.

ИЛК ИЗТИРОБЛАР

Ўқитувчимиз Санобар Воҳидовна туфайли табиат фанини жон-дилимдан яхши кўриб қолдим. У қорачадан келган, миқти жуссали, бодомқовоқ, нигоҳи тошни тешадиган ёшгина қиз эди. Ҳар бир сўзни дона-дона қилиб миянгизга маржондай жойлаб қўярди.

У бизни тез-тез экскурсияга олиб чиқар, саёҳатда қуёш ҳақида гапирса, дарров қуёшни, сувни таърифласа — сувни, гап ерга кўчса — ерни яхши кўриб қолаверардим. Бошқа дарсда ўтириб ҳам кўзим нимага тушса — дарахтлар, қушлар, узоқдаги тоғлар, ёмғир, туман — ҳамма-ҳаммасидан фазилат, яхшилик қидирардим, ўзим ҳам ҳали қуёш ёки балиқ, ҳали тойчоқ, ёки бир гиёҳ бўлиб табиатга қўшилиб кетаётганга ўхшардим.

Табиат — она, тоғу тошлар, боғу роғлар, дарёлар, гуллар, биз ҳаммамиз унинг фарзандларимиз. Бу гап қулоғимга қуйилибгина қолмай, қон-қонимга шунчалик сингиб кетди-

ки, дарахтдан битта барг узилиб тушса, юрагим «шув» этиб, жоним ачийдиган бўлиб қолди. Табиатдаги ўзгаришлар, ҳар фаслнинг ўзгачалиги, кундалик об-ҳавони кузатиб, алоҳида дафтарга ёзиб бориш мен учун энг завқли машғулотга айланди.

Эртадан-кечгача ўйиндан бўшамайдиган одам уйдаги мол-қўйларга ҳам ғамхўр бўлиб қолдим. Мендаги бу ўзгаришни сезган бобом бир кун кучук олиб келиб берди.

Қашқа кун сайин ўсиб, ўйинқароқ бўлиб борар, эртадан-кечгача гажжак думини силкитиб, бувим орқасидан чопқиллаб юргани-юрганди. У дарвозадан кирган одамни ниҳоятда ҳушёрлик билан биринчи бўлиб қаршилар, унинг кимлигига қараб меъёрида эркаланар, менинг мактабдан қайтишим, айниқса, қувончли бўларди. Кўрган заҳоти жон-жаҳди билан мен томон отилар, атрофимда доира ясаб чопқиллар, оёғимга йиқилар, ўмбалоқ ошиб ўйнарди. Кейин ечингунимча дум-думалоқ, қопқора мунчоқ кўзларини пирпиратиб остонада мўлтираб турар, таъмагирлик қилиб қип-қизил узун тили билан тумшуғини ялаб-ялаб қўярди.

Ўша кунлари у билан тинимсиз турли машқлар ўтказардим. Уни кўришиш учун ўнг қўлни узатишга, икки оёқлаб тик туришга, бирор нарсани кўрсатилган жойга элителиб қўйишга ўргатардим. Қашқа хашаки кучук бўлганидан уни ойим ёқтирмасди. Устига устак бир кун унинг туфлиси йўқолиб қолди. Эҳтимол, ойим яхши кўрадиган ялтироқ туфли унга ёқиб қолгандир, тунда уни бирор жойга яшириб қўйгандир.

Менга мароқли туюлган Қашқанинг бу

қилмиши ишдан кеч қолаётган ойимнинг тобора ғазабини қайнатарди. Агар ойим Қашқани қарғаб, хафа қилиб қўймаганида туфлини топиш унча қийин бўлмасди. Бунинг учун унга туфлининг иккинчи пойини бериш кифоя эди. Бироқ, ойим дўқ-пўписа билан кучукнинг жаҳлини чиқариб қўйганди. Бундай пайтда у гапга кирмаслигини яхши билардим. Ойим учун энди туфлининг топилиш-топилмаслигидан ҳам кўра кучукдан қасд олиш, уни хонадондан қувиш муҳим бўлиб қолди.

Шундай бир пайтда дадам янги ишга тайинланиб, шаҳарга кўчиб келдиг-у, Қашқа иккаламизнинг ҳаётимизда кескин ўзгариш юз берди. Уч қаватли уйда қанча хўжалик борлигини билмайман-у, фақат бизнинг подъездда тўққиз оила яшарди. Шулардан учтасида ит бор. Биттаси тумшуғи калта, думи қирқилган, кулранг бульдог, иккинчиси кўзларига гача жун босган шалпанг қулоқ оқ кучук, яна бири мушукдай келадиган сариқ лайча. Энг жангари, шаллақиси ҳам шу, учаласи ҳам уйда яшашади, оила аъзолари билан бирга сайр қилишади.

Иккинчи қаватда ёлғиз бир кампир яшайди. Бульдог ўшаники. Унинг яна семизлигидан сирти ялтираб кетган қоп-қора мушуги ҳам бор. Кўзи шунақаям хунукки, ҳар кўрганда этларим жунжикиб сесканиб кетаман. Айтишларича, кампир ити билан мушугини гўшт бериб боқармиш, ора кунда ваннада ювинтирармиш. Қим билади, балки улар юмшоқ диванларда, оппоқ чойшабларда ётишар.

Бизни Қашқа бўлса қолган овқат, ювинди ичиб эшик тагида яшайди. Шундай бўлса ҳам ҳаммасидан зийрак, ҳаммасидан одобли. Фа-

қат ұша сариқ лайчани кўрса ҳурийди. Яна битта нуқсони кампирнинг қора мушугини жиндан ёмон кўради. Ғавғо кўпинча шундан чиқади. Ойим эса ҳеч қачон Қашқанинг тарафини олмайди. Айбни ҳамиша унга тўнкаб, бутун захрини менга сочади.

Бир марта Қашқа ўлиб қолишига сал қолди. Кечки пайт мультфильм кўриб ўтирдим. Бирдан ташқарида тўс-тўполон кўтарилиб, Қашқанинг «ванг-ванг»лаши эшитилиб қолди. Ташқарига отилдим. Шундоқ эшигимиз тагида Қашқани бурчакка босиб талаётган бульдог менга қараб тишларини ғичирлатиб, ириллади. Сўнг истар-истамас орқасига қайтди. Қашқа бурчакда қонга беланиб, ғужанак бўлиб ётарди. Утириб бошини силадим. У қайрилиб қарамади ҳам. Шунда мен унинг чап оёғи, бўйни аралаш елкаси ғажиб ташланганини кўрдим-у, титраб-қақшаб пастга отилдим. Зинада йод кўтариб юқори чиқиб келаётган кампирга дуч келдим.

— У ўзи айбдор, — деди у дорини узатаркан. Мен дори шишани қўлидан тортиб олиб, елкаси оша деворга қараб отдим.

— Итингни ўлдираман.

— Тилингни тий, — ойим етиб келиб, елкадан тортди, — бор, уйга кир, одобсиз!

— Ғўшт бериб семиртирган ўша қутурган итинг бир кун ўзингниям ғажиб ташлайди. Ушанда кўрасан кунингни...

Ранги оқариб кетган новча, бўйни қилтириқ, елкаси чиққан кампир «тарбиясиз, безори» дея ғудранарди.

Ҳамон бурчакдан чиқмай аянчли нола чекаётган Қашқани кўтариб уй ичига олиб кирдим. Шу аҳволда ҳам у уйга кирганидан ий-

манаётгандай, кўзлари жовдираб «қўявер, керакмас» дея ёлвораётгандай туюлди.

Ойим ҳам итнинг аҳволини кўргач, биринчи марта юз-кўзида ачиниш акс этди. Лекин, бари бир айбни унга ағдарди. Кампирнинг айтишича, Қашқа унинг мушугини қувиб тўғри уйга кириб борганмиш, бульдог бунга чидаб туrolмаганмиш. У кучукни, оёғидан олиб эшикка отибди, шунда ҳам думини қисиб қочиш ўрнига орқасига қараб ҳурибди. Хашаки кучукнинг бундай одобсизлигига тоқат қилолмайдиган олий зот бульдог унинг адабини бериб қўйишга мажбур бўлганмиш.

Бульдогга қарши қанча-қанча режалар туздим. Бироқ, ҳеч бирини амалга ошириб, ундан қасдимни ололмадим. Қашқа эса умрбод ногирон бўлиб қолди. Яралари тузалса ҳам чап оёғини босолмади.

Ёзга чиқиб пионер лагерига борадиган бўлдим. Менга қолса Қашқа билан Оқдевага кетардим. Аммо ойимнинг раъйини қайтаролмадим. Лагерга боришдан қочмасдим-у, Қашқанинг қаровсиз қолишидан ташвишланардим.

Буни сезган ойим кучукка қараб туришга ваъда берди.

Нима ҳам дердим, лагерга жўнадим. Келсам... Қашқа йўқ!

— Қашқа қани?

Ойим индамади.

— Қашқа қани, деяпман?!

— Изламаган жойимиз қолмади, — деди ойим гуноҳкор оҳангда, — Оқдевага ҳам бориб келдик.

— Ёлғон! — қичқириб юбордим мен. — Ҳайдаворгансиз, биламан. Сиз уни ёмон кўрасиз.

Юрсам-турсам хаёлимда Қашқа. Мўлтира-

ган, жовдироқ кўзларини эсласам томоғим гиппа бўғилади-ю, сув ҳам ўтмай қолади. Шўрлик кучук қайларда юрибдийкин, қорни роса очгандир. Болалар орқасидан тош отиб, қувлаб юришгандир.

Дадам билан ойим аҳволимга ачинишиб, Оқдевага жўнатишди. Бобом борган кунимнинг эртасигаёқ велосипед олиб берди. Бари бир у ҳам йўқолган Қашқанинг ўрнини босолмади. «Балки у уйга қайтиб келгандир, қараса, тагин мен йўқ, ҳеч ким бошини силамайди, коржик бермайди, умид узиб, бира тўла кетиб қолади.»

Бобомни ҳайрон қолдириб, тўртинчи кун деганда орқамга қайтдим. Бекор ошиққан эканман. Қашқадан ҳамон дарак йўқ.

Ўқиш бошланиб, орадан бир ҳафта ўтганди. Мактабдан қайтаётиб магазин ёнидаги ахлат ташланадиган сандиқ олдида бирдан Қашқани кўриб қолдим. Ўттиз-қирқ қадамча нарида орқа қилиб турганига қарамай, ҳали тумшуғини, пешонасидаги қашқасини кўрмай туриб, ориқлаб, туллаб кетган бўлса ҳам кўзим тушган заҳоти дарҳол танидим уни. Менинг Қашқам динг қулоқлари шалпайиб, гажжак думи ерга судралиб, ахлат титиб юрса-я? Юрагим қинига сиғмай, томоғим қуриб қичқириб юбордим.

— Қашқа!

Унинг чап қулоғи диккайиб, тумшуғи кўтарилди. Ерни супуриб думи аста силкинди. Овоз келган томонга қараб мени кўрди, бироқ уч-тўрт қадам босиб, тўхтаб қолди. Ким билади, балки аҳволидан уялгандир.

— Қашқа! — қичқирдим мен, — менинг Қашқам!

Энди иккаламиз тенг бир-биримизга қараб отилдик. У етиб келиб одатдагидек кўкрагимга сакрамади. Ўзининг исқиртлигидан торти-нибми, оёғимга суйкалди. Мен тиз чўкиб бўй-нидан қучоқладим.

— Қайларда қолдинг, Қашқа?

У ғалати аянчли овоз чиқариб ғингшиди: «Кўй сўрама, оғайни», — дегандай йиғларди.

— Нимага кетиб қолдинг? — дедим боши-ни силаб. — Мен сени кўп қидирдим.

«Сен учун ҳар қанча хўрликка ҳам чидар-дим, — деган маъно уқдим унинг кўзлари-дан, — бироқ мен сенга қувонч эмас, ташвиш келтирдим, мен кетсам сенга яхши бўлар деб ўйладим.»

— Эҳ, Қашқа, Қашқа! Қорнинг очдими, нимага ўйга кирмадинг?

У бўйнимни искади.

— Ҳозир мен сенга коржик олиб бераман, ўрнимдан туриб, киссамни ковладим. У кўзла-римга жовдираб қаради.

— Ҳозир, ҳозир, сен сумкамга қараб тур, — магазин томон борар эканман, орқамга қа-раб-қараб дердим ўзимча, — кўп коржик олиб бераман, тўйгунча мазза қилиб еймиз.

Бир сўм пулимнинг ҳаммасига коржик олиб ҳовлиқиб чиқсам... ерга ағанаб ётган сумкам тепасида тўр халтада сут шиша кў-тарган ойим турибди. Қашқа йўқ! Оёқ-қўлим музлаб, қотиб қолдим. Кейин бирдан ўзимга келиб, ойимдан сўрадим.

— Қани у? Қашқа қани?

Қўрқиб кетган ойим магазин орқасини кўрсатди. Йўл-йўлакай коржиклар ерга сочи-либ, бинони айланиб чиқдим.

— Йўқ! Йўғ-у? Қани у?!

Менинг важоҳатимни кўриб, ойимнинг ранги оқариб кетди.

Оёқларим чалмашиб йиқилгунча югуравердим, аламдан ичларим ачишиб, хўрликдан овозим ҳирқираб бўғилиб қолгунча уни чақиравердим.

— Қашқа! Қаш-қа-а-а...

Ҳаётимдаги энг мудҳиш ўша кунни ўтган кетган йўловчилар ҳам, биринчи қаватдаги қўшни қиз ҳам, дадам билан ойим ҳам — ҳеч ким юпата олмади. Қўшнилариимизнинг ҳаммаси тўпланди. Ҳатто ана у кампир ҳам ачиши билан қараб тургани баттар хўрлигимни келтирди. «Ҳа, энди ичларинг оғрияптими, сенлар бездирдинг уни, йўқолларинг, бағри тошлар!»

Уч кунгача мактабга бормадим. Кунбўйи балкондан магазин ёнидаги ахлат сандиққа тикилиб ўтиравердим. Қулоғим остида бобомнинг: «Хашаки ит эгасига содиқ бўлади», деган гапи жаранглайверади. Нимага Қашқа мени ташлаб кетди? Нимага? Қоржикларимни еб кетса ҳам бунчалик алам қилмасди. Ойимни кўриб қўрқдимми, ёки мени аядими? Қорни оч, қаерларда ахлат титиб юрибдийкин?..

Энди менга бари бир. Қуёш чиқсаям, ботсаям ўзининг иши. Шамол ҳам хоҳлаган томонига эсаверсин. Момагулдирак бўлса-бўлмаса, ёмғир қуйса-қуймаса, менга бари бир. Кузатув дафтаримни қайта очмас бўлиб, сўнгги аччиқ жумлани ёздим. «Табиат йўқ энди, у мени ташлаб кетди.»

Гўё кўкда сузиб юрган ой қулаб тушди, юлдузлар ҳам дув-дув кўксимга тўкилди..

БОБОМ ҲАҚИДА ҲИКОЯЛАР

1.

Уйимиз тўридаги қозиқда анчагина уринган, тўқаси катта камар осиглиқ туради. Эҳ, агар уни боғлаб, кўчага чиқсам борми... Лекин бунинг иложи йўқ-да. Бобом кўрса қаттиқ ранжийди. Бобоси ичи тор, ўлгудай хасис, захар одам экан, деб ўйламанг яна. Дунёда ундан сахий одам йўқ. Қишлоғимизда катта-ю кичик — ҳамма уни Полвон дейди. Бобом шундай норғулки, уйимиз эшиги икки қанотли, ҳамманикидан баланд бўлса ҳам, у эгилиб кириб, эгилиб чиқади. Бўйга яраша гавдаси ҳам бор-да, ўзи. Ҳар елкаси бир қулочдан келади, икки-уч йил бурун қучоқласам бўйнига қўлим етмасди.

Бобом қишин-ёзин оёғига этик, бошига дўппи кийиб юради. Ёзда кўйлаги этагини шими устидан тушириб, чорси боғлайди, қишда қора қоплама тўн кияди.

Бобом полвонлик қилиб умрида биров билан кураш тушмаган, ҳеч ким билан уришмаган. Қизиқ, нимага одамлар уни Полвон дейишади, деб ҳайрон бўлардим. Билсам, гап бошқа томонда экан. Колхозда дурадгор уста эмасми, иккита шогирди билан битта уй томини икки кунда ёпиб битиради. Тўғри, хашамга хуши йўқроқ, лекин ишини пишиқ дейишади. Ишқилиб қишлоқдаги уйларнинг ярмидан кўпини бобом қурган-да. Мана шунга, ишни тез-у, пишиқ битиргани учун одамлар уни Полвон дейишаркан.

Ҳа, гап камар устида кетаётганди. Бобом бу тўқаси катта, эски камарни нимага бунча

аяйди, билмайман, билмаганим сари унга қизиқишим ортаверади. Пайт топдим дегунча уни тақиб, уйда солдатчасига гурс-гурс юриб қоламан. Узи ғалати сеҳри бор-да, уни тақсам бирдан улғайиб, ҳаммадан кучли бўлиб қолганга ўхшайман. Лекин кўчага чиқишнинг иложи йўқ-да, бўлмаса Сардор билан беллашиб қўярдим.

— Ҳа, сен, — деди қўққисдан кириб келган бобом кўрсаткич бармоғи билан пўписа қилиб, — яна тегибсан-да.

— Текканим йўқ, — дедим шошиб қолганимдан камар тўқасини кўйлагимга тез-тез ишқалаб, — чангини артыувдим.

— Ҳа, яхши. — Бобом камарни худди чақалоқдай авайлаб қўлига олди.

— Бобо, сиз урушга боргансиз-а?

— Йўқ, — деди у.

Бу биринчи сўрашим эмас. Ҳар сафар «йўқ» жавобини олганда ҳафсалам пир бўлиб бўшашиб кетаман-ку, яна сўрайвераман. Сабаби бир кун мен унинг «ҳа» дейишини истайман. Қизиқ, унда эски камарни нимага бунча аяйди?

— Ишқилиб камарни ҳарбийдан опкеганмисиз? — сўрайман яна.

— Йўқ, — дейди у, — бу улуғ бир одамнинг камари, ўғлим.

— Унда нимага бизникида туради?

— Совға-да, ўғлим, эсдалиқ совға.

— Эски-ю, — дейман ишонмай, — ростини айтинг?

— Хўп, майли, айтиб берай, — бобом чайиқ қўллари билан бошимни юмшоқ силаб, бир оз жим тургач, ҳикоясини бошлади. — Айни уруш авжига минган қирқ учинчи йил буғдо.

пишигида адирга чиқдик. Ушанда ўн олтига чиқсам ҳам еттинчи синфда ўқирдим. Мактабга кеч кирганман шекилли-да, бўлмаса ўзим аълочийдим. Айниқса ҳисоб-китобни дўндириб ташлардим. Шундан бўлса керак, мени ҳисобчи қилиб қўйишди. Буғдой баҳоси олтиндан қиммат маҳал. Бундоқ қарасам, тонна-тонна доннинг тепасида ўзим турибман. Бувим раҳматли ҳам қувонади, ҳам қайғуради.

— Сиззиям бувингиз бормиди? — ҳайрон бўлиб сўрайман.

Бобом маъюс жилмайди.

— Бориди бўтам, бориди. Урушда ҳалок бўлган дадамни ўтида куйиб-куйиб адоғ бўлди.

«Воҳ! — дедим ичимда қувониб, бобомнинг дадаси урушда қатнашган экан-у, билмай юрганимни қаранг!»

— Шундоқ қилиб бувим бир ёғи қувониб, бир ёғи қайғуради, — ҳикоясини давом эттирди бобом. — Ҳар гапида эҳтиёт бўлгин, ҳар бошоқ дон фронтга мадор, қанча-қанча одамми тақдири сени қўлингда, агарким бир бошоқ буғдойга хиёнат қилсанг асти розимасман, деб тайинлагани-тайинлаган.

Адирда катта тандир қурилган. Икки нонвой тинмай нон ёпади. Ўроқчи-ю, бошоқчи, аравакаш-у хирмончи — ҳаммасига иш ҳақиға нон берилади.

Бир кун хирмонга ўроқчилардан хабар олгани раис келиб қолди. Атрофида тўрт одам. Дастурхон ёзилиб, нон-чой қўйилди. Орадан бир ҳафта ўтиб, у яна келди. Ёнида яна тўрттаси. Югур-югур, дастурхон ёз, чой қўй, нон синдир. Ўрим охиригача тўрт-беш чиқди-ёв. Қулоғимда бувимнинг гапи: «Бир бошоқ буғдойга хиёнат қилсанг, асти розимасман». Хўш,

раис олдига синдирилган нонлар ҳисобини қайдан чиқараман, уни кимми бўйнига ёзаман. Биргат ҳаммага сочвор, дейди. Йўқ, шошма, мулла Мўмин, дейман ўзимча, бу ахир хиёнат бўлади.

Уйлаб-уйлаб, охир идорага йўл олдим.

— Ке, мирза Мўмин, — деди раис, бу ерда нима қилиб юрибсан, дегандай қилиб.

— Шу озгина чатоқ бориди, — дедим хижолат тортиб, — бувим кўпчилик ҳақиға хиёнат қилмагин, рози бўлмайман, деганди.

— Бувинг — авлиё хотин, тўғри айтибди, — деди раис.

— Эсизда бўлса, уч-тўрт адирга чиқувдиз, — дедим.

— Эсимда, эсимда, — деди у.

— Шунда ўртада беш-ўнта нон синдирилувди, — дедим сал ҳайиқиб.

— Хўш, хўш? — ҳушёр тортиб сўради раис.

— Хиёнат бўлмасин, деб шунни ёзиб қўювдим, — дедим қўйнимдан қарз дафтарни олиб. Раис донг қотиб қолди. Бир оздан сўнг:

— Қани, буёққа бер-чи? — деди у бирдан жонланиб. Қўрқа-писа дафтарни узатдим. Унда раисдан ташқари ҳосилот, буғолтир, район вакили — ҳаммаси бўлиб олти киши рўйхат қилиниб, қаршисига еган нонлари ёзилганди. Раис рўйхатни кўздан кечириб туриб, бирдан момагулдиракдай «хо-хо»лаб кулиб юборди.

— Яхши, яхши, — деди ниҳоят раис дастрўмоли билан юз-кўзини артиб, — боплабсан, ота ўғил. Фақат шу район вакилини ўчирворда, уни ҳам менга ёзиб қўй, хўпми?

Раис айтгандай қилиб, рўйхатни буғолтирга топширдим. Аммо-локин бу гап шу куниёқ қишлоқ қолиб, бутун районга тарқаб кетибди.

Ҳали ҳеч бир ерда раис еган нонни биров уни бўйнига қарз қилиб ёзмаган экан-да.

— Роса боплабсиз, — дедим бобомга қойил қолиб, — ишқилиб колхоздан ҳайдашвормади-ми?

— Йўқ, ҳайдашмади, — кулди бобом, — уруш тугаган йили ҳарбийга чақирув қоғози олиб, шаҳарга тушдим, — ҳикоясини давом эттирди у. — Уч-тўрт улфат бир бўлиб, бола-хонали чойхонага кирдик. Бир маҳал чой ташийдиган дастёр бола ёнимга келиб:

— Сиззи герой чақиряпти, — деб қолса бўладими?

— Қанақа герой? — дедим атрофга аланглаб.

— Анов томонда, — бола тўрдаги сўрида улфатлари даврасида ўтирган шонмўйлов кишини кўрсатди, — кўрдизми, ростакам герой.

Бир зум нима қиларимни билмай гангиб туриб, яна бола кўрсатган томонга қарадим. Шунда ҳалиги кўкрагига Олтин Юлдуз таққан шопмўйлов киши қўлини кўксига қўйиб, қуллуқ қилса нима дейсан? Лунжимдаги нонни ютишни ҳам унутиб ўрнимдан туриб кетибман-у. Энди яқинлашганимда герой қўлтиқтаёққа таяниб ўрнидан туриб қолса борми. Уни кўриб бошқалар ҳам қўзғолишди. Илгимда жон йўқ, дир-дир титрайман, ҳозир бир нима бўлади, ё ер ёрилади, ёки осмон қулайди-да, мен майда-майда бўлиб тирқираб кетаман, деб кетяпман. Йўқ, ҳеч гап йўқ. Кўришдик, ўтирдик, ҳол-аҳвол сўрашдик. Қани қулоғимга гап кирса.

Бўш пиёлани узатиб, ҳайрон бўлиб геройга қарадим. Епирай! Унинг кўзида ёниб турган

меҳр, ғалати бир ҳавасни кўриб, донг қотиб қолдим.

— «Қизил Юлдуз»данмисан?

Маъқуллаб бош ирғадим.

— Исминг Мўминжон-а?

— Шундоқ, — дедим энди бир оз ўзимни қўлга олиб.

— Қани айт-чи, раис еган нонни бўйнига қарз қилиб ёзиб қўйганинг ростми?

— Бувим сен торозини шайинисан, агар битта донга хиёнат қилсанг, розимасман, деганди, — дедим мен.

— Буving яхши хотин экан, — деди герой.

— Уни ҳамма авлиё дейди, — дедим мен.

— Сен бўлсанг чинакам геройсан, — деди у, — агар сендақалар бўлмаса, биз ғалабага эришолмасдик, бизга жўнатган нон учун катта раҳмат сенга!

Кўзларимга филт-филт ёш келди. Қани энди бир нима десам. Тилим танглайимга ёпишиб қопти. Шу вақт герой қайиш камарини ечиб, менга узатди.

— Ма, ука, бу сенга эсдалик, доим тақиб юр, хўпми?

Кейин нима бўлганини билмайман, раҳмат айтдимми, йўқми, чойхонадан қандай чиқиб кетдим, эсимда йўқ. Аммо-локин унинг меҳр тўла кўзларини ҳозир ҳам шундоқ кўриб тургандайман.

Ким бобосини ёмон кўрсин, бироқ мен уни ҳаммадан ҳам яхши кўраман. Бобомга кўзим тушди дегунча серёғин баҳор кунлари тонгда чарақлаб чиққан қуёшни кўргандай қувониб кетаман. Ўзиям юз-кўзидан шундоқ офтоб ёғилиб туради-да.

Сизни билмадим-у, ойим айтмоқчи, мен жуда нервний боламан. Бу, телевизорни кўп кўрганимдан эмиш. Ким билади, балки ростдир, бобомнинг телевизор билан иши йўқ-да, ҳечам жаҳли чиқмайди.

Мана, у олтмишни ёқалаб қопти-ю, бор-йўғи икки марта жаҳли чиққан холос. Бир марта дадам билан амакимни олиб, ғўзапояга борганда жаҳли чиққан дейишади. Қор тушиб қолган, совуқ кунлар экан. Бригадир бобомга ғўзаси ўсмаган, камчаноқ, тошлоқ ерни кўрсатибди. Дадам билан амакимнинг роса жаҳли чиқибди. Бу ердан меҳнатга яраша ғўзапоя чиқмас экан-да. Дадам хафа бўлса ичида бўлгандир-у, лекин ўғилларига билдирмай ишга шўнғибди.

— Аразласанг, хуржунингга зиён, — дебди у эгат четида хурпайиб ўтирган ўғилларига, — қани туринглар, биз йиғмасак, кимдир йиғди-да.

Кечгача уч киши майдондан аранг ярим арава ғўзапоя тўплаб, бобом шийпон томонга кетибди. Аравакашга ялиниб-ёлвориб, охири ундан келишга ваъда олиб қайтган бобом қўллари қавариб, шилиниб кетган ўғилларининг совуқда дилдираб ўтирганини кўриб, ичи ачишибди. Уч боғ ғўзапояни шартта ўртага қўйиб, ўт ёқибди. Ҳадеганда арава келавермабди. Сўнаётган олов устига яна ғўзапоя ташлабди.

Бу орада қоронғи тушиб; осмонда юлдузлар кўринибди. Ҳамон аравадан дарак йўқмиш. Сўнаётган оловга тунд тикилиб ўтирган бобомнинг чеҳраси бирдан ёришиб, ирғиб ўр-

нидан турибди-да, қолган ғўзапояни оловга ташлай бошлабди.

— Исин болаларим, — дебди у қувноқлик билан, — бир маза қилайлик!

Дала ўртасида гуриллаб ёнаётган катта гулханни узоқдан кўрган аравакаш бригадирни олиб етиб келибди.

— Нима гап? — сўрабди бригадир.

— Шундоқ ўзимиз, — дебди бобом очиқ чеҳра билан, — исиняпмиз.

— Қизиқ, — бригадир ҳеч нарса тушунмай елка қисибди, — ғўзапояга нега ўт қўйдингиз?

— Ғўзапояга эмас, жаҳлимга ўт қўйдим, — дебди бобом хотиржам жилмайиб, — уни сочиб бировга озор бергандан, ўтга ёқиб исинсанг, ҳузур бўларкан.

Ҳали-ҳали қишлоқда одамлар ўша воқеани эслашиб, «Полвон бировга озор бермаслик учун жаҳлини ғўзапоя билан ёқворган», деб кулиб юришади.

Яқинда бобомнинг яна бир жаҳли чиққанда мен ўзим ёнида эдим. Бу сафаргиси роса қимматга тушди.

Хотин-қизлар байрами куни бобом иккаламиз бозорга тушдик. Магазинларни айланиб, анчагина совға-саломлар олдик. Қайтар маҳалимиз қайданам кўзим пештахта устига чиройли қилиб терилган қип-қизил помидорларга тушди-ю, оғиз қурғурдан «шир» этиб сув келиб кетди.

— Вуй! Помидор пишибди-ю, — дедим бобомга қараб, — олмаймизми?

— Буни қара-я! — Бобом ҳам севишиб кетди, — ердан ҳали қор кетиб-кетмай пишириб келганини кўр. Тасанно-эй!

Бобом қип-қизил битта помидорни қўлига олиб, худди ростакамми деяётгандай айлан-тириб кўрди, кейин уни авайлаб ўрнига қўяркан, тилла тишини кўрсатиб, кулиб турган сотувчи йигитга қараб:

— Яшанг, ота ўғил, — деди.

— Раҳмат отахон, — деди йигит қўлини кўксига қўйиб, — қиз-келинларга ола кетинг, бошлари кўкка етади.

— Ҳа-ҳа, бир қувонишсин, — деди бобом белбоғини еча туриб.

Йигит чаққон экан, хаш-паш дегунча бир кило помидорни чорсига тугиб берди.

— Чинакам мўъжиза, — деди бобом битта ўн сўмлик узатиб, — барака топинг.

— Раҳмат отахон, — йигит қайтимига икки сўм узатди.

Бобом бир қўлидаги қайтимга, бир сотувчи йигитга қараб туриб қолди.

— Шунақа отахон, — деди йигит ғалати илжайиб, — пули ҳам меҳнатига яраша-да.

Бобом қўлидаги тугунни салмоқлаб туриб:

— Саксонта нон беради-я! — деди.

Сотувчи йигит кулворди.

— Нон ўз йўлига, бу — помидор.

— Шунақами? — Бобомнинг кўзлари каттайиб кетди. — Бу помидор денг? Ажаб?

— Нима бало, умрингизда помидор кўрмаганмисиз?

— Ҳамма бало шунда-да, кўрмаган, билмаган бўлсам, ажабланиб ўтирмасдим, — деди бобом, — лекин мен кўрган помидор ичида ғуж-ғуж уруғ-у, чучмалгина сув бўларди.

Йигит масхараомуз кулди.

— Сизга яна нима керак?

— Инсоф керак! Нонга ҳурмат керак, ўғ-

лим, — бобом одатича овозини кўтармай, босиқ гапирди. — Бир пайтлар бозорга аравада қовун келтириб, чорсида ун кўтариб кетган кунларимиз ёдимиздан чиқмасин, дейман.

Йигит ўша голибона тиржайган ҳолида беписанд жавоб қилди:

— Чархпалак дунё-да, бобой, ҳозир икки кило помидорга бир қоп ун беради.

— Манг! — деди бобом тугунни йигитга узатиб, — мен яхшиси ун оламан.

— Билувдим, — деди йигит аллақандай жийраниш билан қўлини тугунга узатар экан, — буёққа беринг.

Бобом тугун узатган қўлини шартта тортиб олди.

— Нимани билувдиз, яхши йигит?

— Э! — у сўкинишдан ўзини тийиб, қўл силтади, — роса учрабман-у одамига.

— Хўш, қанақа одамга учрабсиз?

— Қўйиб қўйинг деяпман помидорни эзғиламай.

— Мана сенга помидор! — бобом қўлидаги тугун билан сотувчи бошига бир туширди. Помидор эзилиб, суви йигит башараси, кўйлагига сачради. Энди у ўзини тутиб туролмай, сапчиб келиб бобомнинг қўлига осилди. Шунда ҳали ҳеч қачон бировга бўй бермаган бақувват қўллар йигитнинг икки қўлтиғидан даст кўтарди-да, пештахта устига териб қўйилган помидор уюми устига ўтқизиб қўйди. Одамлар тўпланиб, қий-чув бўлиб кетди. Қардандир милиционер етиб келди...

...Уйга қайтаётиб, ўз-ўзимча қувонаман. Яхшиямки, бобомнинг жаҳли ҳар куни чиқмайди. Бўлмаса...

Бобом ҳамиша мени бирга олиб юргани яхши-ю, лекин эркакми-аёлми, қарими-ёшми, кўчада дуч келган одам билан кўришиб, ҳолаҳвол сўрашавериши баъзан жонимга тегиб кетади. Тинчлик, омонлигини сўраб кетаверса-ю, майли-я, ҳарбийдаги ўғлидан хат-хабар борми-йўқми, узумини хомток қилдими-қилмадими, Эшмат тоға бетоблигидан, Тошмат ака қизиңи узатаётганидан хабардорми-йўқми — ҳаммасини суриштиради. Ҳали буниси ҳолва. Сумкасини аранг кўтариб мактабга кетаётган кичкина болалар билан ҳам худди катталардай сўрашганда жоним нақ ҳиқилдоғимга тикилиб қолади. Болалар-ку болалар, ана у тўқол, кемшик қизлар қанақа ўқийтгани билан нима иши бор, дейман ўзимча хунобим ошиб. Орқасидан мақтагани-чи.

— Иболи, орияти кучли қиз бўлади, тагизоти тоза-да.

Шунақа пайтларда бобомни мультфильмлардаги айиққа ўхшатвораман. Йўғонлиги, соддалигиям, кучлилиги, гўллигиям нақ ўзи. Мен бобомнинг бир кунмас бир кун биронтасидан панд еб қолишидан қўрқаман. Хавотир олганимча бор, у тез-тез алданиб, қоқилиб турса ҳам сира «кўзи очилмайди». Алдаганларнинг адабини бериб қўйиш ўрнига яна ўзининг ношудлигидан изза тортгандай хижолат чекиб, пешини қоқиб кетворгани қизиқ. Қадами катта-катта, бежавотир. Кўнглида шубҳа йўқ.

Яқинда яна бир воқеа бўлди. Ён қўшнимиз Шухратларникида тўй бўлаётганди. Эрга опа-

си тегяпти-ю, Шухрат худди қиз болага ўхшаб
ясаниб олганига куяйми.

Куёвнавкарлар келар палла ҳовлига бола
сигмай кетди. Йигитлар ҳаммаёқни ларзага
солиб «ёр-ёр» айтганда Ёрмат бақироқ оёқ ос-
тида юрган болаларни ҳайдай бошлади. Биз
бунга кўникиб қолганмиз. Шунинг учун ҳам
аразлаб ўтирмай уёқдан ҳайдашса, буёқдан
кириб, тўйхонани бошимизга кўтараверамиз.
Бизнинг бу сурбетлигимиз Ёрмат бақироқнинг
баттар жаҳлини чиқаради. У олма шохидан
новда синдириб, пўписи билан яна бизга таш-
ланади.

— Хап сенларни қараб тур...

Ҳаммамиз чор-атрофга тирқираб қочамиз.
Эшик тагида бу манзарани кузатиб турган бо-
бом мамнун жилмайиб қўяди. Афтидан Ёрмат
бақироқнинг қуруқ пўписаси ҳам, биз уни
кўнглимизга олмай қийқириб қочишимиз ҳам
унга ёқади.

Эшикдан гуркираб куёвнавкарлар кириб ке-
лишди. Олдинда карнай-сурнай, қўш ноғора:
така-тум, така-тум... қарсакка жўр бўлган йи-
гитларнинг овози нақ осмонни тешгудай:

Отманг мени тошлар билан,
ёр-ёр, айланаман,
Учиб кетай қушлар билан,
ёр-ёр, айланаман.

Бундай шодиёна, тантанали бир дақиқа-
да болаларни хивич билан қувиш бориб тур-
ган гуноҳ.

Буни менинг бобом ҳаммадан кўпроқ ҳис
этади. Шунинг учун ҳам бошқа биров эмас,
худди бобомнинг ўзи Ёрмат бақироқнинг қў-
лидан хивични тортиб олиб, икки-уч синдириб,

четга улоқтирди. Бутун хатти-ҳаракатидан жаҳли чиққани кўриниб турибди. Қизиғи шундаки, бобом ўртада донг қотиб турган Ёрмат бақироққа мулойим жилмайиб гапирди:

— Кўяверинг, Ёрматжон, тўй шуларники-да.

Туклари тикка бўлиб, уришишга шайланган даканг хўроздай бўйнини чўзиб, депсиниб турган Ёрмат бақироқ тишини-тишига босиб, гулт этиб ютинди-ю, кўча томон юрди.

— Нима гап, тинчликми? — сўради можарони узоқдан кузатиб турган тўй эгаси.

— Кўрмайсанми, кап-катта одам, «ҳе» йўқ, «бе» йўқ,— у жаҳл билан гугурт чақиб, сигарет тутатди.

Бобом гуноҳкорона бош эгиб, Ёрмат бақироқдан узр сўради.

— Кечиринг, Ёрматжон, ўзимни тутолмай қолдим.

Ёрмат бақироқ индамай, босиб-босиб чекди. Мен келиб бобомнинг пешинга суйкалдим: «Сизда гуноҳ йўқ, бобожон!» Бобом елкамдан олиб, уйимиз томон юрди.

Ишком остидаги чорпояда ёлғиз ўтирган бувим бизга таажжуб билан бир оз қараб турди-да, қўлидаги игна-ипни бир четга суриб, ўрнидан қўзғалди. Мени секин имлаб, ўзи ўчоқ томон кетди.

— Нима бўлди? — деди газга чой қўя туриб бувим.

Мен воқеани айтиб бердим.

— Қариганда айниясиз, — деди бувим чой дамлаб қайтгач, — кап-катта одам тўйда жанжал кўтариб юрсангиз...

— Шунини айтгин, — гуноҳкорона жилмайди бобом, — нима бўлганини ўзим ҳам билмай қолдим.

— Ҳамма ерда ҳам шу-да. Болаларга пў-писа қилиб турилмаса, бошга чиқволишади.

— Қўй, энди, сен унақа демагин, болалар-сиз тўй — тўйми?

— Шунақа дейсиз-у, тўполонда бош-учинг-ни йўқотиб қўясан одам.

— Ичимиз тор бўлиб кетяпти, болалар шўх-лиги, тўполонини кўтаролмасак қанақа одам бўлдик. Урушдан кейинги тўйларимиз эсинг-дами, худди азага ўхшарди.

— Илоё кўз тегмасин, болалар кўпайиб, кўчаларимиз яна тўлиб қолди.

— Мана шунга вечун шукур қилмаймиз. Қалтак олиб, болаларни тўйхонадан қувлай-миз?

Бувим индамади. Мен бобомга яқинроқ су-рилиб ўтирдим.

— Кўчамизнинг номи нима, биласанми? — бошимни силаб туриб бирдан сўраб қолди бо-бом.

— Биладан, Қизил Аскар кўчаси-да, — де-дим мен.

— Баракалла, нимага шундай аталишини ҳам биласанми?

— Йўқ, — дедим мен, кейин қизиқсиниб сўрадим, — айтиб беринг, бобожон.

— Урушдан олдин кўчамизга бола сиғмас-ди, — узоқдан гап бошлади бобом, — уларнинг кўчани тўлдириб юришлари, оқшомлари ашу-ла айтиб, ошиқона кезишларини эсласам юра-гим орзиқиб кетади.

— Уларнинг гурпанглашиб юриши ҳалиям кўз олдимдан кетмайди, — қўшимча қилди бу-вим.

— Уруш бошланганда дастлаб фронтга жўнаган кўнгиллилар шу кўча йигитлари бўл-

ди, — сўзида давом этди бобом, — улар кўпиди: Алижон, Бегижон, Эргаш, Тешавой, Қосим, Собир... Бизнинг хонадонимиздан дадам билан акам... Ҳаммаси келишган, қувноқ, мард йигитлар эди. Улар эл-юртини, ўз маҳалласини, шу кўча қизларини яхши кўришарди. Шу муҳаббат билан улар жангга киришди, биз ғалаба қозондик. Аммо-локин ўша йигитларимиздан жуда кўпи қайтиб келмади. Хонадонларда аза, хотинлар бошида қора рўмол. Кўчалар хувиллаб, болалар кўрнимай қолди.

— Бу қанақа кўча? — деб сўрарди адашган йўловчи.

— Қизил аскар Алижоннинг кўчаси.

Йўловчи нари бориб, яна сўрарди.

— Бу қайси кўча?

— Қизил аскар Тешавойнинг кўчаси.

Йўловчи таажжубда елка қисар, кўча эстагида учраган кампирдан яна сўрарди.

— Бу кўчанинг номи борми, холажон?

— Нега бўлмасин, бу Қизил аскар Собиржоннинг кўчаси, айланай.

Маҳаллада қанча хонадон бўлса, ҳар бирининг жанг майдонидан қайтган-қайтмаган ўз Қизил аскари бор. Шунинг учун ҳам бу Қизил Аскар кўчаси. Бугун тўйда тўполон қилаётган болалар Қизил аскарларнинг авлоди, уларни хивич билан тўйдан ҳайдаш гуноҳи-азим, билдингми?

— Билдим, бобожон.

— Билган бўлсанг, бор энди, тўйга чиқ.

— Сиз ҳам юринг, — дедим бобомга яна ҳам меҳрим ошиб, — юра қолинг, жон бобожон.

Лекин бобом кўнмади. Мен ноилож ёлғиз ўзим бўлса ҳам тўйхонага чиқдим. Бироқ,

Ўйин-кулги баланд авжда давом этаётган бўлса ҳам энди тўйхона файзсиз кўринди менга. Бир чеккада зерикиб тургандим. Машраб ака олдимга келиб, бобомни сўраб қолди.

— Уйда, — дедим қуруққина қилиб.

У кўча томон юрди. Бари бир чиқмайди, деб ўйладим ўзимча. Аммо кўп ўтмай дарвозада бобом кўринди-ю, тўйхона яна чароғон бўлиб кетди.

4.

Яқинда бобом билан яна бозорга тушдик. Дандон қанд, қуртоб, иккита қовун олиб чиқиб келаётсак темирчилик дўконлари олдида бир кампир олдига шишаси синиқ қирқинчи осма чироқ қўйиб ўтирибди. Бобом қараб-қараб бир неча қадам ўтди-ю, кейин бирдан орқасига қайтди. Нима қиларкин десам ўша кампир қаршисида тўхтаб, осмачироқни қўлига олиб, айлантириб кўра бошлади.

— Сотасизми? — сўради у бошига дока рўмол солиб, юзини тўсиб ўтирган кампирдан.

Кампир нимадир деб минғирлади.

— Қанча сўрайсиз?

— Ўзингиз билиб бераверинг, — деди кампир паст овозда, — электр ёқиб, унинг кераги бўлмай қолди, бекор ётгандан кўра бировнинг корига ярар деб олиб тушгандим.

— Яхши қилибсиз. Шамол бўлди, электримиз ўчиб қолади. Анчадан бери излаб юргандим, — у битта ўн сўмлик узатди, — етадимми?

Кампирнинг пул ушлаган бармоқлари титради.

— Озроқ берсангиз ҳам бўлар, — деди у қалтираб, — ўзи эски, шишаси ҳам синиқ.

— Эски бўлсаям топилганини айтинг, — деди бобом севиниб, — хўп, барака топинг.

Чироқни олиб йўлга тушдик. Бобомнинг чиндан ҳам қувонаётганини кўриб ажабландим. Уйда бир эмас, иккита чироғимиз бор. Иккаласи ҳам ишлатилмай ертўлада ётади. Бобом яна буни нима қилади?

Энди ўн-ўн беш қадам юргандик, биров елкамдан тортди. Қарасам, бояги кампир. Қўлида пул, увоқ бармоқлари титраб турибди.

— Нима бўлди, — ҳайрон бўлди бобом.

— Сотмийман, — деди кампир йиғлагудек бўлиб, — илтимос, қайтариб беринг.

— Нима, озми? — пулга ишора қилиб сўради бобом, — майли, яна қўшай бўлмаса.

— Йўқ, йўқ, — кампир йиғлаб юборди.

— Сизга нима бўлди, нимага йиғлайсиз?

— Кечиринг, — деди кампир, — сизни алдаб, гуноҳга ботдим, чироқ тешик эди.

Нимагадир бобом яна ҳам хурсанд бўлиб кетганга ўхшади.

— Э, шунгами, ҳечқисси йўқ, майли, қалайлатиб оларман.

— Бўлмаса мана бунга қалайлатарсиз, — кампир уч сўм қайтим узатди. — Рози бўлинг.

— Минг марта розиман, — деди бобом истар-истамас қайтимни оларкан.

Йўл бўйи шишаси синиқ, тешик чироқ нимага бунча зарурлигини билолмай хунобим ошар, бунинг устига бобомнинг қувончи мени яна ҳам ҳайратлантирарди. Охир уйга яқинлашганда сўрадим.

— Бобо, уни нимага олди? Ўзи тешик, шишаси синиқ бўлса.

— Савоб учун, болам.

Улай агар, ҳеч нарса тушунмадим. Уша чироқ ҳозир ҳам томда чанг босиб ётади.

МУНДАРИЖА

Ёруғ олам	3
Ҳар йили баҳор келади	13
Шуълалар	17
Нурли занжир	25
Илк изтироблар	31
Бобом ҳақида ҳикоялар	39

На узбекском языке

Мирзахид Мирзарахимов

СВЕТЛЫЙ МИР

Рассказы

Ташкент, издательство «Еш гвардия», 1985

Тақризчи АҲМАД ОТАБОВ

Редактор М. ИЛЕСОВА

Рассом Ф. ШАКИРОВ

Расмлар редактори Х. РАҲМАТУЛЛАЕВ

Техн. редактор В. ДЕМЧЕНКО

Корректор М. НАБИЕВА

ИБ № 1628

Босмахонага берилди 8.01.85. Босишга рухсат этилди 6.06.85. Р 13128. Формати 70×90¹/₃₂. 1-босма қозғалма «Литературная гарнитура» да юқори босма усулида босилди. Шартли кр. отг. 2,34. Босма листи 1,75 Шартли босма листи 2,05. Нашр листи 1,97. Тиражи 15.000. Буюртма № 85. Шартнома 93—84. Баҳоси 15 т.

Ўзбекистон ЛҚСМ Марказий Қомитети «Еш гвардия» нашриёти, Тошкент, 700129, Навоий кўчаси, 30.

ЎзССР Министрлар Советининг нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг 2-босмахонаси. Янгийўл ш., Самарқанд кўчаси, 44.